

## СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ – ГОЛОВНИЙ ВАЖІЛЬ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто спрощена та загальна системи оподаткування малих підприємств, вказані їх переваги та недоліки. Зроблено акцент на заходи, що запроваджені проектом податкового кодексу України. Пропоноване авторське бачення шляхів модернізації діючого податкового законодавства щодо розвитку малих підприємств.

The article reviews the general and simplified tax system small businesses, given their advantages and disadvantages. The emphasis is on measures introduced by the draft Tax Code of Ukraine. Proposed copyright vision of modernizing the current tax legislation concerning the development of small enterprises.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Розвиненість економіки значною мірою залежить від її конкурентоздатності, а саме від оптимального співвідношення в ній малих, середніх та великих підприємств. Важливою складовою побудови ринкової економіки України є становлення суб'єктів малого підприємництва. Результат розвитку малого підприємництва в країнах з ринковою економікою свідчить, що такі суб'єкти ринку здатні швидко реагувати на коливання ринкового попиту, гнучко пристосовуватись до мінливих споживацьких пристрастей, створювати конкуренцію великим фірмам за рахунок невисокої собівартості продукції, більш раціонально використовувати виробничі фактори і організовувати робочі місця. Малі підприємства, за певних умов і за підтримки з боку держави, - потенційно інноваційні, гнучкі й ефективні з витратної точки зору.

В країнах з розвинутою економікою взаємодія держави і малих підприємств здійснюється на взаємовигідних умовах і має тривалий характер. Ефективно діючий ринковий механізм, спроможний забезпечити стає економічне зростання, потребує впливу держави. Державне регулювання, яке здійснюється шляхом застосування перерозподілу виробленого додаткового продукту через податкові вилучення, повинно відповідати вимогам успішного розвитку ринкової економіки. В ринковій економіці держава повинна забезпечити конкурентоспроможності економіки, шляхом створення однакових умов для розвитку різних форм бізнесу, і насамперед малого бізнесу, а також за допомогою всебічної підтримки малого підприємництва й приватної ініціативи. При цьому податки є найнадійнішим та найефективнішим важелем стимулювання розвитку малого підприємництва.

Податкова політика повинна формуватись на методологічній основі, що дасть можливість забезпечити гармонічні стосунки та реалізувати економічні інтереси держави з платниками податків. Саме тому, сучасна практика податкового регулювання потребує дослідження фіскальних відносин, що виникають між державою та суб'єктами малого підприємництва з приводу залучення податкових платежів до бюджету [1, с.65].

**Аналіз досліджень і публікацій останніх років.** Проблеми зменшення податкового тягаря малих підприємств присвячені праці багатьох українських науковців, серед яких: П. Буряк, З. Варналій, О. Василик, В. Вишневський, А. Іванов, Н. Кучерявенко, В. Мельник, А. Соколовська, В. Суторміна, та інші. В своїх дослідженнях науковці розглядали систему оподаткування малого бізнесу в різних напрямках її розвитку, спираючись на досвід оподаткування суб'єктів малих форм господарювання розвинених країн світу.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Незважаючи на багато розробок в напрямку удосконалення податкової політики малих підприємств, завдяки

постійної нестачі коштів у бюджету та недолікам діючої регуляторної системи господарювання, податкове стимулювання малих підприємств України не сприяє розвитку їх ділової активності.

**Постановка завдання.** Сучасні тенденції до змін у податковому регулюванні, а саме прийняття нового Податкового кодексу свідчать, що поставлена у статті проблема є актуальною і своєчасною, оскільки від характеру обрання податкової політики малих підприємств залежить інтенсивність їх економічного зростання.

Тому, метою статті є: розгляд діючих систем оподаткування суб'єктів малих форм господарювання зі зазначенням їх переваг та недоліків та розробка пропозицій з удосконалення податкової системи як головного важеля розвитку малого бізнесу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Сучасна система оподаткування малих підприємств України представляє собою комбінацію багатьох податків, обов'язкових платежів і деяких альтернативних спрощених податкових технологій.

Спрощену систему оподаткування було запроваджено в Україні Указом Президента України № 727/98 від 3 липня 1998 року «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» [2]. Необхідність спрощеної системи оподаткування було продиктовано значним податковим навантаженням на новоутворенні суб'єкти діяльності, який чинить наявна система, значним рівнем тінізації економіки та необхідністю стимулювання підприємницької активності громадян та малих підприємств.

Спрощена система оподаткування приводить до структурних змін у валовому доході внаслідок податкового стимулювання малого та середнього бізнесу, сприяє зростанню конкуренції, скорочує обсяги тіньової економіки та збільшує зайнятість населення.

Особливістю спрощеної системи оподаткування є її альтернативність, яка розглядається в двох аспектах: зовнішньому та внутрішньому. Зовнішній аспект проявляється у виборі між двома системами оподаткування спрощеною та загальною і полягає в тому, що одна й та сама діяльність може оподатковуватись лише за однією системою в залежності від вибору платника податків. Внутрішня альтернативність визначається рішенням платника податків щодо доцільності бути платником податку на додану вартість зі застосуванням ставки єдиного податку 10% або 6% [3, с.45].

Не менш важливим фактором є ведення надзвичайно простого податкового обліку. Відчувається економія часу у малих підприємств, які сплачують єдиний податок за ставкою 10%. Для них не тільки спрощено податковий облік з податку на прибуток, а й скасовано трудомісткий податковий облік з ПДВ. Також значно скорочується складання податкової звітності та кількості термінів подання її до ДПП. Замість різних та розкиданих у часі строків сплати податків і зборів, що замінюються єдиним податком, вводяться уніфіковані строки. Внаслідок вищевказаного знижується імовірність застосування штрафних санкцій.

Платники єдиного податку можуть знизити трудомісткість введення бухгалтерського обліку шляхом застосування спрощеної форми його введення та спрощеного плану рахунку, завдяки чому можливість бухгалтерських помилок зменшується.

Таким чином, альтернативна система оподаткування, з одного боку створює платників податків, які мають високу податкову культуру, з другого - сприяє спрощенню справляння податків та контролю за їх сплатою.

Сьогодні більшість приватних підприємців (юридичних та фізичних осіб) обирають ці привабливі методи оподаткування, в яких відображена стимулююча функція оподаткування малого підприємництва. Підтвердження цього знаходимо у табл. 1, так з 2001 до 2004 року спостерігається стрімке зростання кількості суб'єктів малого підприємництва, які застосовують спрощену систему оподаткування. Однак, при підготовці та прийнятті Державного бюджету на 2005 рік [4] уряд спробував звузити можливість застосування спрощеної системи. Запропоновані зміни мали ознаки збільшення податкового тиску. Водночас середовище, в якому розвивається мале підприємництво, негайно відреагувало на погіршення умов.

**Динаміка чисельності суб'єктів малого підприємництва,  
які застосовують спрощену систему оподаткування в Україні**

Суб'єкти	Рік							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Фізичні особи-платники єдиного податку, тис. осіб	345	427	540	602	697	840	861	902
Юридичні особи-платники єдиного податку, тис. осіб	92	116	133	133	135	139	140	142
Разом платників єдиного податку, тис. осіб	437	543	673	735	832	979	1001	1044
Темп приросту загальної кількості платників єдиного податку	176	124	124	109	113	118	102	104

*Джерело:* розраховано за даними Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва

Такі регуляторні дії держави призвели до зменшення темпів приросту кількості суб'єктів, які використовують у своїй діяльності фіскальну альтернативну систему з 24% в 2002 році до 9% - у 2004 році та до 2% і 4% у 2007 -2008 роках (табл. 1).

Однак поряд із позитивним впливом спрощеної системи оподаткування на формування доходної частини бюджетів необхідно звернути увагу на негативні сторони спрощеної системи. Виникла можливість використання спрощеного оподаткування в оптимізаційних схемах суб'єктів великого бізнесу. Суб'єкти малого бізнесу залучають до своєї діяльності працівників без укладання з ними трудових угод, оформлення трудових книжок і довідок про трудові відносини. Мають місце випадки коли підприємці самостійно не переходять на загальну систему оподаткування у разі перевищення граничного розміру обсягу виручки. Спрощена система оподаткування нерідко використовується для оптимізації податкових платежів з податку на прибуток платниками податків, що перебувають на загальній системі оподаткування. Іноді спрощену систему використовують для «відмивання» коштів, укладаючи з підприємствами договори сумнівного характеру на продаж товарів або надання послуг.[1, с.66]

Таки недоліки цієї альтернативної системи існують завдяки невідповідності законодавчих актів за спрощеною системою оподаткування іншим законодавчим та нормативним актам. Тимчасовий характер спрощеної системи оподаткування та незрозумілі перспективи її застосування вселяють у суб'єктів малого підприємництва відсутність впевненості у незмінності умов оподаткування в перспективі та можливість довгострокового прогнозування фінансового стану підприємства.

Оцінка позитивних та негативних наслідків застосування єдиного податку для юридичних осіб є найважливішим моментом як на попередньому етапі аналізу, так і на етапі ухвалення рішення про заміну системи оподаткування.

До заходів, які можуть поліпшити становище слід віднести прийняття та введення в дію Податкового кодексу України, що враховуватиме вади спрощеної системи оподаткування. Так у проекті податкового кодексу більш чітко визначено критерії, за якими здійснюється вибір системи оподаткування. Оподаткування виручки істотно звужує базу оподаткування, залишаючи поза нею позареалізаційні результати діяльності суб'єктів, що обрали спрощену систему. Такий підхід створює неконкурентні переваги для цих підприємств, саме тому, на наш погляд, доцільно ввести оподаткування доходу від різних видів діяльності. Також у проекті Податкового Кодексу передбачене комплексне вирішення, щодо сплати внесків до фондів соціального страхування підприємцями, які перейшли на спрощену систему оподаткування [5].

З метою перекриття схем мінімізації оподаткування в проекті Податкового кодексу запроваджені наступні заходи:

1. Звужено сферу застосування спрощеної системи оподаткування. Так, окремі категорії самозайнятих осіб (аудитори, бухгалтери, юристи, консультанти різного профілю, та ін.) втратили право на застосування даного режиму.

2. Запроваджено новий термін для новостворених суб'єктів підприємницької діяльності, які мають намір перейти на спрощену систему оподаткування. Стаття 2 чітко визначає, що платниками податку є «фізичні особи - підприємці, які протягом чотирьох послідовних податкових (звітних) періодів (кварталів), що передують періоду переходу на спрощену систему оподаткування, відповідають сукупності визначених критеріїв». Таким чином, для того щоб перейти на спрощену систему оподаткування, фізичним особам необхідно пропрацювати на загальній системі оподаткування протягом року з доходом не більш ніж 500 тис. грн. і кількістю працівників – не більше 10.

3. Виключено з сфери застосування спрощеної системи діяльність, пов'язану з організацією торгівлі, наданням послуг із створення належних умов для здійснення торгівлі іншими фізичними або юридичними особами та орендою торгових місць на ринках або у торговельних об'єктах. Такий підхід дозволить ліквідувати одну із найпоширеніших схем мінімізації оподаткування.

4. Обмежено право на реєстрацію платником ПДВ. В проекті кодексу чітко зазначається, що суб'єкти підприємницької діяльності, що обрали спрощену систему оподаткування, не є платником податку на додану вартість з операцій постачання товарів та послуг, місце надання яких розташоване на митній території України. Крім того, для юридичних осіб пропонується встановити ставку єдиного податку у розмірі 6 % бази оподаткування, замість двох альтернативних ставок (10% з включенням ПДВ та 6% без ПДВ).

Однак, незважаючи на вагомі зміни, проект Податкового кодексу залишив ряд невирішених проблем:

- суттєво знижується фіскальна ефективність єдиного податку через звільнення від оподаткування та зниження ставок єдиного податку для юридичних осіб. Так, враховуючи, що єдиний податок є закріпленим податком дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування, таким рішенням уряд додатково звужить фінансову базу громад, що суперечить іншому пріоритету його роботи – формуванню фінансово-потужних регіонів;

- знову зберігається ручний механізм визначення ключових параметрів спрощеної системи оподаткування. Встановлення граничного обсягу виручки і діапазону податків в твердих величинах автоматично формує ризик нестабільності даної системи. Через високу динаміку інфляції питання про перегляд показників буде піднято вже в найближчій перспективі.

Досі розглядалось оподаткування малих підприємств, які перейшли на спрощену систему оподаткування, але є й ті що залишились на загальній системі оподаткування і сплачують податок на прибуток. Вітчизняний механізм справляння цього податку з малих підприємств характеризується низкою суттєвих недоліків, які гальмують розвиток малого підприємництва. До основних недоліків справляння податку на прибуток малими підприємствами слід віднести:

1. Чинна методика не враховує той факт, що на стадії становлення мале підприємство, як правило функціонує в умовах постійного фінансового дефіциту;

2. Сучасний варіант обчислення об'єкта оподаткування вигідніший для великих підприємницьких структур. Великі фірми мають змогу накопичувати значні запаси незавершеного виробництва та складської продукції, що зменшує об'єкт оподаткування. Малі підприємства не можуть собі цього дозволити бо працюють в умовах дефіциту фінансових ресурсів;

3. Для малих підприємств відбулось різке збільшення адміністративних витрат на дотримання додаткових процедур унаслідок розмежування податкового та фінансового обліку;

4. Зміни у податковому законодавстві відбуваються дуже часто внаслідок чого малі підприємства не завжди можуть оперативної і вчасно зреагувати на них.

**Висновки і перспективи подальших розробок.** Об'єктивна необхідність стимулювання малого підприємництва продиктовано системною перебудовою економіки України, її соціальною орієнтацією. Мале підприємництво стало масовим явищем, яке впливає на всі сторони суспільного життя завдяки своїй спроможності чітко відчувати ринкову кон'юнктуру, сприймати нові технології, швидко реагувати на зміни суспільних потреб.

Вивчення зарубіжного досвіду справляння податку на прибуток свідчить, що вирішення проблем у цій сфері можливо двома способами:

- шляхом запровадження поряд із стандартною пропорційно зниженої податкової ставки для малих підприємств;
- за рахунок введення прогресивної шкали ставок оподаткування, диференційованих залежно від розміру оподаткованого прибутку [6, с. 55].

Так, у Нідерландах ставки податку на прибуток диференційовані і залежно від типу доходу змінюються з 32,35% до 52% та мають чотири діапазони диференціації.

У багатьох країнах запроваджується пільгові умови амортизації. Це дає змогу легітимно знизити базу оподаткування податком на прибуток і вивільнити певну частину прибутку для оновлення і удосконалення виробництва [6, с.55].

Для вітчизняної спрощеної системи оподаткування, на нашу думку, можна запозичити французький досвід диференціації граничних обсягів річної виручки, який варіюється залежно від видів діяльності. Також у Франції є частки, які віднімаються з доходу при застосуванні нормативного методу оподаткування [6, с.56].

Вважаємо, що для малих підприємств, котрі працюють сьогодні на єдиному податку лише зниження ставки може сприяти розвитку їх ділової активності. Так, на початку дії Указу Президента «Про спрощену систему оподаткування» підприємства, що працювали на єдиному податку, звільнялись від сплати нарахувань на заробітну плату, що до цього часу відображено в ст.6 вищезазначеного Указу. Необхідно повернутись до виконання норм Указу. Це дозволить зменшити податкове навантаження на суб'єкти малих форм власності без пошуку додаткових механізмів.

З нашої точки зору, в умовах фінансово-економічної кризи було б доцільним запропонувати фінансові стимули, шляхом впровадження для всіх малих підприємств диференційованого підходу до системи оподаткування залежно від: виду діяльності; обсягів виручки від реалізації; чисельності працюючих (див. Табл. 2).

Така диференціація має стимулюючий характер. Тобто, зі збільшенням обсягів виручки від реалізації та збільшенням чисельності працюючих на цих підприємствах – пропорційно зменшувати розмір оподаткування (ставку податку). При цьому для видів діяльності, що мають малі матеріальні витрати, наприклад, професійні послуги (юристи, нотаріуси, аудиторські та консалтингові фірми), менеджмент, маркетингові вивчення – встановити максимальну ставку податку.

Для сімейних підприємств, які надають соціальні послуги (ремонт взуття, пошив та ремонт одягу, вставка замків, послуги няні, гувернантки, доглядальниці тощо) – встановити мінімальну ставку податку. Що стосується малих підприємств сільськогосподарського та інноваційного призначення, в якості допомоги щодо їхнього розвитку пропонуємо їх не оподатковувати протягом перших 3 років. А потім - встановити фіксовану мінімальну ставку, що залежить від обсягів реалізації продукції. Також є доцільним при системі єдиного податку розширення чисельності працюючих більше 100 осіб та обсягів реалізованої продукції більш 5 млн. грн. Про ефективність запропонованого підходу свідчить зарубіжний досвід.

Треба зазначити, що ця гіпотеза має потребу у додаткових розрахунках і моделюванні з залученням наукових інститутів та використанням інформації податкової адміністрації.

На наш погляд, зниження податкових ставок не призводить до викривлення ринкового розподілу ресурсів, стимулює зростання заощаджень, інвестицій та підприємницької ініціативи.

## Диференційована шкала ставок податку для малих підприємств України

Види діяльності	Обсяг виручки від реалізації робіт, послуг (тис. грн.)	Диференційовані ставки податку	Чисельність не повинна перевищувати (чол.)
Торгівля	до 500	10%	25
	від 500 - 1000	8%	30
	від 1000-2000	6%	40
	від 2000-3000	4%	50
Побутове обслуговування	до 500	6%	25
	від 500 - 1000	5%	30
	від 1000-2000	4%	40
	від 2000-3000	3%	50
Сільське господарство	до 3000	3%	50
Інші види діяльності	до 500	10%	25
	від 500 - 1000	8%	30
	від 1000-2000	6%	40
	від 2000-3000	4%	50
	від 3000	2%	50

Пропонований диференційований підхід надасть можливість відстежувати динаміку міграції підприємств з одної групи обсягів реалізації до іншої, а також створить певні умови та стимули для розширення бізнесу та його легалізації.

Наведені зміни фінансово-економічних важелів та стимулів створять сприятливі умови щодо залучення власного оборотного капіталу, що приведе до підвищення ділової активності в діяльності малих підприємств України.

Для успішної реалізації цих змін у сфері підтримки малого підприємництва в Україні не останню роль відіграватиме усвідомлення, що саме малі підприємства є найважливішими суб'єктами ринкового господарювання без яких неможливо активізувати діяльність інших економічних суб'єктів ринку.

## Література

1. Квасниця О. В. Податкове стимулювання розвитку малого бізнесу / Олександр Квасниця // Фінанси України. – 2003. - №2. – С. 65-67.
2. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» // Урядовий кур'єр. – 1998. – № 727. – С. 14 – 16.
3. Іванов Ю.Б. Проблеми оподаткування суб'єктів малого підприємництва / Юрій Іванов // Фінанси України. – 2002. - № 10. – С.45-47.
4. Закон України від 25 березня 2005 року № 2505-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Проект Податкового кодексу України від 21 вересня 2010 року [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/JF50T00I.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF50T00I.html)
6. Нікитенко Д.В. Податкове стимулювання малого та середнього бізнесу / Денис Нікитенко // Фінанси України. – 2005. - № 3. – С. 48-56.